

**A Debreceni Császári Királyi Megyei Törvényszék büntetőjogi
gyakorlata (1853-1861)¹**
**Legal practice of the Imperial Royal County Court of Debrecen
(1853-1861)**

SZABÓ ZS.

**Debreceni Egyetem, Marton Gáza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
porcsizsani@gmail.com**

Absztrakt

Az alábbi tanulmány keretében a neoabszolutizmus idejében működő Debreceni Császári Királyi Megyei Törvényszék büntetőjogi gyakorlatát kívánom bemutatni. Ebben az időszakban hazánkban az osztrák büntető törvénykönyv volt hatályban, így kutatásom elsődleges szempontja, hogy a törvénykönyv rendelkezései hogyan érvényesültek a gyakorlatban. Másrészt olyan kérdésekre igyekszem választ adni, hogy mely bűncselekmények fordultak elő a leggyakrabban, melyek voltak a leggyakoribb elkövetési módok, mi jellemezte az elkövetői képet, és végül, hogy milyen mértékű büntetések kerültek kiszabásra a megjelölt időszakban.

Kulcsszavak: büntetőjog, jogtörténet, büntetés kiszabási gyakorlat

Abstract

In this study, I would like to present the criminal law practice in the period of neoabsolutism of the Imperial Royal County Court of Debrecen. In this period, the Austrian Penal Code was in force in Hungary, so the primary aspect of my research is how the provisions of the Code were enforced in practice. On the other hand, I try to answer questions about which crimes have occurred most often, what were the most common types of offenses, what characterized the perpetrators' image, and finally what the penalties were imposed in the specified period.

Keywords: criminal law, history of law, legal practice

Jelkód: K 14

Témamejelölés

Az egyes büntető jogintézmények bemutatása mindig is fontos része volt a jogtörténeti kutatásoknak, ehhez képest a helytörténeti kutatások, és a levéltári forrásokra vonatkozó hajlam elmarad. Kutatásom keretében ezt ellensúlyozva a Debreceni törvényszékek büntetés kiszabására jellemző sajátosságokat szeretném bemutatni 1849-1878 között, ugyanis erre az időszakra jellemző bírói gyakorlat feltárásának

¹„Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.”

még számos feldolgozatlan területe maradt, így a kutatás mindképpen hiánypótlónak tekinthető. Hiszen a szokásjog, a törvények tényleges alkalmazására vonatkozóan, - vagy sok esetben törvények híján – leginkább a kialakult joggyakorlatból, mint egy fordított kutatással vonhatunk le helyes következtetéseket. A megjelölt időszakot alapvetően két nagy korszakra tudom osztani, az alapján, hogy milyen jogszabályok alapján történt az ítélelhozatal, ugyanis az 1853-1861-ig tartó időszakban, hazánkban az osztrák büntető törvénykönyv volt hatályban, így az erre irányadó joggyakorlatot elsősorban abból a szemszögből vizsgálom, hogy az osztrák szabályok ténylegesen mennyiben is került alkalmazásra, mennyire igazítottuk hozzá a gyakorlatunkat, vagy esetleg milyen mértékben őriztük meg a szokásjogból eredő megoldásokat. Az ez után következő időszakban pedig, ami 1861-től 1878-ig tart, azt vizsgálom, hogy a szokásjog visszaállítása joggyakorlatban hogyan is éreztette hatását, mennyire tudott érvényesülni, különös figyelmet szentelve annak, hogy az osztrák büntetőjog rendelkezései vajon mennyire éltek tovább a bírói gyakorlatban. Jelen tanulmányban elsődleges célom tehát az első korszakra vonatkozó Debreceni Császári Királyi Törvényszék joggyakorlatának feltárása, olyan szempontból, hogy egy idegen, de már kodifikált törvénykönyv milyen hatással volt büntetőjogi gyakorlatunkra, illetve, olyan kérdésekre igyekszem választ adni, hogy mely bűncselekmények fordultak elő a leggyakrabban, melyek voltak a leggyakoribb elkövetési módok, mi jellemezte az elkövetői képet, és végül, hogy milyen mértékű büntetések kerültek kiszabásra. Célom továbbá az, hogy rávilágítsak, hogy a XIX-XX. század büntető joggyakorlata és a kodifikáció eredményei, ha nagyobb időrendi kitérőkkel is, de szükségképpen kiegészítették egymást.

Anyagmegjelölés, módszer

Tanulmányom tehát a büntető anyagi jogot helyezi a középpontba, így a téma alapjául szolgáló forrásokat a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú Bihar Megyei Levéltárában gyűjtöttem össze, a IV./B 156. d. jelzet alatt a Debreceni Királyi Megyei Törvényszék anyagában, összesen 2000 db. vonatkozó esetet találtam, és ezek elemzésével vontam le következtetéseket a feltett kérdésekre vonatkozóan. A kutatás, ahogy a fentiekből is kitűnik elsősorban empirikus kutatás, melynek középpontjában a levéltári forrásokból levont, a magyar büntetőjogi gyakorlatra vonatkozó megállapítások állnak, kiegészítve azt a korabeli anyagi és eljárásjogi szakirodalommal. Erre az időszakra azonban jellemző, hogy ekkor magyar jogtudomány tulajdonképpen szünetelt, és nagyon kevés munka látott napvilágot azóta is ezen időszakra vonatkozóan, így ezek hiányában a büntetőjogi dogmatikai elemek leginkább az egyes bűncselekmények megítélése által, azok fogalmi elemzése révén rekonstruálhatóak, tehát a bírói gyakorlat elemzéséből, mintegy fordított kutatással vonhatunk le általános következtetéseket. *(Bató, 2003.)*

Eredmény

A megjelölt időszak tehát különösen izgalmas büntetékiszabási szempontból, ugyanis ez az az időszak, amikor is hazánkban az osztrák Büntető törvénykönyv volt hatályban, így ítélezési gyakorlatuk alapját lényegében egy idegen, ránk oktroyált büntető törvénykönyv adta. Ugyanakkor ez a törvény volt az első kodifikált törvénykönyv, amit a bíróságok alkalmazhattak, és hozzájárulhatott a gyakorlat egységesítéséhez. Az osztrák Büntető törvénykönyvet, melyet 1852. május 17-én fogadtak el az örökös tartományok számára, Ferenc József május 27-én egy császári pátenssel léptette hatályba. *(Barna, 2015.)*

A törvény a magyar jogrendszerbe ugyan nehezen illeszkedett, de a rendi korszak partikuláris, és a rendi állás által meghatározott büntetőjoghoz képest mindenképpen előrelépés volt. Ugyanakkor Európa többi részéhez képest a törvénykönyv elmaradottnak volt mondható, hiszen aránytalanul súlyos büntetési tételek, és a politikai bűncselekmények tág köre jellemezte, amely széles bírói önkénynek engedett teret *(Tóth, 2008.)* Az egyértelmű, hogy az osztrák jog hatással volt büntetőjogunk fejlődésére, közvetve és közvetlenül is indikálta a magyar büntetőjogtudomány fejlődését, azonban, hogy ez konkrétan milyen pontokon is valósult meg, az még nem került bemutatásra.

Ahhoz, hogy érthessük, hogy a gyakorlatban a törvény rendelkezései miként is érvényesültek, szükségesnek tartom röviden bemutatni az osztrák büntetési rendszert. Alapvetően büntetéként

szabályozta a halálbüntetést és a szabadságvesztést. A halálbüntetés tekintetében azonban már a minősített és súlyosított kivégzéseket tiltotta, és a húsz éven aluli elkövetők tekintetében is tilos volt alkalmazni, és csak bizonyos bűncselekmények tekintetében tartotta meg, így pl. a gyilkosság és a rablás. A legtöbb bűncselekményre szabadságvesztés alkalmazását írta elő, melynek mértéke hat hónaptól húsz évig terjedt.² Ez volt tehát a generális minimum és maximum. A húsz évet csak az életfogytig tartó szabadságvesztés esetében lehetett átlépni, de a kiszabott szabadságvesztést különböző módokon lehetett súlyosbítani; ilyen volt a böjt, a munkavégzésre kötelezés, a magánzárka, vagy a sötét szoba – ezeknek a kiszabási módját a törvény pontosan meghatározta (20-25 §§).

A témám szempontjából fontos továbbá, hogy a törvény már rendelkezett az enyhítő és a súlyosbító körülményekről is, és az általános megfogalmazás mellett, hogy ezekre figyelemmel kell lenni a büntetékiszabás során, felsorolást is ad e körülményekről. Így súlyosító körülmény (44§) volt például, ha valaki több bűncselekményt követett el, vagy ugyanazt a bűncselekményt, de többször, korábban már büntetve volt, vagy másokat bírt rá az elkövetésre. Az enyhítő körülményekről már jóval hosszabb felsorolást ad (46-47 §§), és külön veszi az alanyi és tárgyi enyhítő körülményeket is. Alanyi enyhítő körülmény volt például, ha az elkövető 20 éven aluli, elhanyagolt nevelésben részesült, közönséges emberi érzelmek vették rá a bűnelkövetésre, a nyomasztó szegénység, a megbánó magatartás, a beismerés, vagy, ha önhibáján kívül hosszú ideig állt vizsgálati fogság alatt. Tárgyinak számított a kár csekély volta, az hogy a kár megtérült, vagy önkéntes elállással akadályozta meg a nagyobb kár bekövetkezését.

A törvény kimondta továbbá az 54 §-ban, hogy bizonyos esetekben nagyszámú és nyomatékos enyhítő körülmények együttes jelenléte esetén, a bíróságok a hat hónapnál – tehát a generális minimumnál - kevesebb büntetést is kiszabhatnak, ha attól az elkövető javulása várható.³

A bíróságok tehát alapvető kötelessége volt a vizsgált időszakban is, a vádlottak által elkövetett bűncselekmények tényállásainak a felderített adatok alapján történő tárgyilagos megállapítása, és azon körülményeknek a felsorolása, amelyeket a büntetés nemének és mértékének megállapításakor figyelembe vettek. (*Pápai-Tarr, 2017*)

Kérdés tehát, hogy a gyakorlatban mindez hogyan jelentkezett. Az 1850-es osztrák bírósági szervezetrendszer reformjának köszönhetően négyszintű bírósági rendszert építettek ki az egész birodalomban, ennek keretében kezdte meg működését a Debreceni Császári Királyi Megyei Törvényszék, mely első és másodfokon 1861-ig ítélkezett (*Papp, 2014*). A bíróság anyagai között összesen 2112 db esetet dolgoztam fel, ezen esetek között 1486 db. volt ítélet, ezek adják az alapját az alább levont következtetéseimnek.

Mindegyik ítéletből az tükröződik, hogy a bíróságok viszonylag könnyen alkalmazkodtak az idegen jog bevezetéséhez, az esetek mindegyikében pontos jogszabályi megjelöléssel hivatkoznak az osztrák Büntetőtörvénykönyvre, és ez alapján minősítik az esetet és állapítják meg a büntetést. Sőt, azt mondhatom, hogy az eseteket többségükben helyesen minősítik, az idegen nyelvű törvénykönyv ellenére is, és tényleg számba veszik a büntetést befolyásoló tényezőket, nem csak azokat, amelyek konkrétan megnevezésre kerültek a törvénykönyvben, hanem olyanokat is, amelyek az eset tekintetében különös befolyással bírtak, illetve melyeknek a szokásjogunkban kialakult gyakorlata volt. Nem megfelelő minősítéssel leginkább a pénzhamisításbűncselekménynél találkoztam, annak is a papírpénzre elkövetett alakjánál, ugyanis a törvényszövegben a bűncselekmény megnevezésekor csak az érmét nevezik meg, és korábbi gyakorlatunkban is ez volt irányadó, így többször helytelenül a nevezett bűncselekményeket közhitelespapírok hamisításának minősítik. Összeségében azonban arra a megállapításra jutottam, hogy az osztrák törvénykönyv léte nagymértékben segítette a gyakorlat egységessé válását, és az ítéletek is sokkal következetesebbek, szabatosabbak lettek. Azért arról nem feledkezhetünk meg, hogy egy olyan időszokról beszélünk, amikor a magyar társadalmat meglehetősen osztrák-ellenesség jellemezte, és ez azért valamilyen szinten az ítélkezési gyakorlatunkban is tükröződött. Amellett, hogy a bíróságok nagyon jól kihasználták a kodifikált

²§. 12. Hauptarten der Strafen. Die Strafe der Verbrechen ist der Tod des Verbrechers, oder dessen Anhaltung im Kerker.

³§. 54. Außerordentliches Milderungsrecht. Bei Verbrechen, für welche die Strafzeit nicht über fünf Jahre bestimmt ist, kann sowohl der Kerker in einen gelinderen Grad verändert, als die gesetzliche Dauer selbst unter sechs Monate verkürzt werden, in dem Falle, daß mehrere und zwar solche Milderungsumstände zusammentreffen, welche mit Grund die Besserung des Verbrechers erwarten lassen.

törvénykönyv nyújtotta lehetőségeket, a büntetéskiszabás gyakorlatát azért igyekeztek a megszokott mederben tartani. Ez pedig abban jelentkezett, hogy a törvényben megjelölt szigorú büntetési tételeket különböző eszközökkel igyekeztek a szokásjogi gyakorlat alapján kialakult mértékhez igazítani. Általánosságban jellemezi az időszakot, hogy a törvényi keretek alapján kiszabható büntetés, és a ténylegesen kiszabott büntetés között viszonylag nagy eltérés mutatkozik, és ez igaz minden bűncselekményi kategóriára, az ügyek 75%-ban egy éven aluli szabadságvesztést szabtak ki a bíróságok.

1. táblázat: Büntetés mértéke

Büntetés mértéke	Ítélet	Százalék
1 év és alatta	1118	75,2%
1 év felett	175	11,8%
Halál	3	0,2%
Felmentés	190	12,8%
Összes Ítélet	1486	100%

Forrás: Saját szerkesztés a HBML anyagai alapján (2019)

És ez nem annak volt betudható, hogy nem jól alkalmazták volna a szabályokat, sőt inkább azt mondhatom, hogy nagyon is jól kihasználták a szabályozás adta lehetőséget, az enyhébb büntetést kétféle módon tudták kiszabni. Egyrészt, úgy, hogy a törvény maga tartalmazott rendelkezést arra, hogy a törvénykönyv bevezetése előtt elkövetett bűncselekményekre nézve, a korábbi gyakorlat is alkalmazható (IX. fejezet).⁴ Így az ilyen esetekben rendszerint hivatkoznak erre a felhatalmazásra, azzal a megjelöléssel szabják ki a büntetést, hogy a "korábbi enyhébb gyakorlatnak megfelelően." Ez természetesen csak az első évben figyelhető meg, és ekkor is, ha ennek a megengedő rendelkezésnek az alkalmazási feltételei nem álltak fenn, akkor egy másik szakasz rendelkezéséhez nyúltak, még pedig a fentebb már kifejtett rendkívüli enyhítés jogához (54. §). Az esetek többségében tehát az enyhítő körülményekre hivatkozva szabtak ki az alacsonyabb büntetést, a rendkívüli enyhítés jogával tehát igen gyakran éltek a bíróságok. És mivel a törvénykönyv nem tartalmazott pontos szabályt arra nézve, hogy nagyszámú és nyomatékos enyhítő körülmények mikor állják meg a helyüket, a bírók sokszor akár egy-egy enyhítő körülmény fennforgása esetén is megállapíthatónak találta. Az enyhítő körülmények szerepe tehát a büntető eljárás során igen nagy volt, hiszen e körülményekre hivatkozva tudták a régi szokásnak megfelelő mértékű büntetést kiszabni. Hiszen a korábbi joggyakorlatunkra is az volt a jellemző, hogy a legtöbb esetben csak rövid idegig tartó árostromot, botbüntetést szabtak ki a bíróságok. A hajdú kerületi bíróságok joganyagában 1848 előtt, a szabadságvesztés ritkán fordult elő, a leghosszabb tartam, amit kiszabtak 1 év volt, a leggyakoribb büntetési nem a bot, illetve korbácsütés volt, melyet főbüntetésként, vagy rabság mellett szabtak ki. (Nagy, 1990) Ezt a gyakorlatot pedig csak a rendkívüli enyhítés jogával tudták megtartani, ami így kivételből szinten főszabállyá avanszálódott. Ennek a gyakorlatban az alkalmazása azzal a nagy előnnyel is járt, hogy minden egyes esetben kimerítő jelleggel feltüntetésre kerültek az enyhítő- és súlyosító körülmények, szemben ezt az időszakot megelőző, és az 1861 után visszaállított gyakorlattal. Általában a leggyakrabban előforduló enyhítő körülmények voltak: a büntetlen előélet (pedig ezt a törvény nem szabályozta), 20 év alatti elkövető, a kár megtérítése, a károsult gondatlansága, a nyomorúságos életkörülmények, családos állapot, gyermekek száma, ittas állapot, és szinte minden esetben enyhítő körülményként jelenik meg a vádlott neveltlensége.

⁴Artikel IX. Dieses Gesetz soll auch auf bereits anhängige Untersuchungen und auf alle vor dem bezeichneten Tage begangenen strafbaren Handlungen nur in soferne Anwendung finden, als dieselben durch das gegenwärtige Strafgesetz keiner strengeren Behandlung als nach dem früher bestandenen Rechte unterliegen.

2. táblázat – Bűncselekmények megoszlása

Bűncselekmény	Esetszám	Százalék
lopás	1308	64,34%
súlyos testi sértés	215	10,58%
csalás	113	5,56%
sikkasztás	73	3,59%
nyilván erőszak	67	3,30%
emberölés	44	2,16%
gyújtogatás	32	1,57%
életbizt ell vétség	27	1,33%
rablás	17	0,84%
életbizt elleni k	15	0,74%
gyilkosság	11	0,54%
erőszakos nemi k	10	0,49%
Hiv hat visszaélés	10	0,49%
vallásháborítás	7	0,34%
gyermekgyilkosság	5	0,25%
okirathamisítás	5	0,25%
rágalmazás	7	0,34%
Istenkároklás	3	0,15%
magzatelhajtás	3	0,15%
rongálás	3	0,15%
Összesen	2033	

Forrás: Saját szerkesztés a HBML anyagai alapján (2019)

A fenti táblázatban található az időszakban előfordult leggyakoribb bűncselekmények, látható, hogy az ügyek több mint felét (64%) a lopás tette ki. Illetve jelentős számmal vannak még a jelen az élet-és testi épség elleni bűncselekmények is, így a következőkben ezek bemutatására töreksem.

A tolvajlás alapesete a Btk. szerint hat hónaptól egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, minősítő körülmények fennforgása esetén 1-5 évig, illetve különösen nagy értékben elkövetett lopás esetében 10 év is kiszabható volt.⁵

A gyakorlatban viszont a fentebb kifejtett törekvéseknek köszönhetően, mégis az figyelhető meg, hogy átlagosan hat hónap alatti, azaz a minimumnál jóval kevesebb büntetést szabtak ki az egyes esetekben. A büntetés megállapításakor elsősleges szempont persze már ekkor is az érték volt, de ez nagyon differenciálódott, aszerint, hogy mi volt az elkövetés tárgya. Alapvetően megkülönböztethetjük az állat, gabona, élelmiszer, ingóság, és pénz lopását.

⁵§ 178. Strafe des Verbrechens des Diebstahls. Ist der Diebstahl außer dem, was in den §§. 173-176 zum Verbrechen erfordert wird, nicht weiter beschwert, so soll er mit schwerem Kerker von sechs Monaten bis zu einem Jahre; bei erschwerenden Umständen aber, zwischen einem und fünf Jahren bestraft werden.

3. táblázat- Tárgy szerinti eloszlás

Lopás tárgya	Esetszám
ingóság	551
ló	143
pénz	133
sertés	131
élelmiszer	91
gabona	80
marha	69
ruha	38
juh	36
liba	13
fa	10
tyúk	10
dohány	1
méh	1
szamár	1
Összesen	1308

Forrás: Saját szerkesztés a HBML anyagai alapján (2019)

4. táblázat: Büntetések mértéke lopás esetében

Kiszabott büntetés (hónap)	ló	marha	sertés	Egyéb	Összesen
1 hónap alatt				27	27
3 hónap vagy alatta	10	8	23	244	285
6 hónap vagy alatta	27	15	31	151	224
7 hónap	1		1	6	8
8 hónap	7	3	4	15	29
9 hónap	4	2		8	14
10 hónap			2	1	3
1 év	24	6	9	38	77
1,5 év	1	4	2	5	12
2 év	6	2	4	16	28
3 év	3	2	2	4	11
3,5 év	1				1
4 év	1		1		2
5 év	6	1	6	8	21
6 év	2	2	1		5
8 év	1	1			2
10 év	1				1

Forrás: Saját szerkesztés a HBML anyagai alapján (2019)

Ebből a táblázatból a fentiekre utalva szépen látszik, hogy a legtöbb kiszabott büntetés 1 év alatti volt, de az is egyértelműen kitűnik, hogy a lopások közül legszigorúbban az állatlopással kapcsolatos bűncselekményeket büntették, csak ezek tekintetében tartják be a büntető törvénykönyvben megállapított szigorú büntetési tételek rendelkezéseit maradéktalanul. Ez főleg az olyan esetekben teljesült, ahol ló illetve marha lopás történt, és ha ezeket több állatra nézve követték el, és még

viSSzaeső is volt az elkövető, akkor azt különösen súlyosan büntették. Ilyen esetekben került kiszabásra a táblázatban látható, akár 10 év tartamú szabadságvesztés is. A konkrét ügyben az elkövető – Sz. Mihály három alkalommal 3-3 lovat lopott el, összesen 935 ft értékben, és súlyosító körülményként értékelték, hogy egyébként is büntetett előéletű volt, három alkalommal követte el, éjjel, és hamis körülmények koholásával igyekezte félrevezetni a bíróságot. Enyhítő körülmény ellenben nem állt fenn vele szemben, így ezek mérlegelésével 10 évig tartó súlyos börtönbüntetést szabtak ki. Másodfokon a törvényszék viszont 6 évre leszállította, arra hivatkozva, hogy családos, és jobbulására remény van. (MNL-HBML IV.B 156/d. 20. doboz 173/1857.)

De alapvetően a juh- és sertéslopást is súlyosabban büntették az egyéb kategóriákhoz képest. Meghatározó szempont volt még a büntetés kiszabás során, hogy a lopott állat megkerült-e, azaz, hogy visszakerült-e gazdája birtokába, mert ha igen, akkor alacsonyabb tartamú büntetés került kiszabásra, hiszen enyhítő körülményként értékelték. Az állatlopásokat érintő megkülönböztetett helyzet, természetesen az akkori társadalmi körülményeknek, az igavonó állatok kiemelt szerepének tudható be.

Az alábbi táblázatban feltüntettem az ügyszámok pontos megjelölése mellett pár hasonló értékben, de különböző tárgyra nézve elkövetett lopást. Ebből is jól látszik, hogy az állatlopásokat egyértelműen szigorúbban büntették.

5. táblázat: Tárgy szerinti csoportosítás

	Gabona	Élelmiszer	Ruha	Pénz	Ingóság	Sertés/juh	Ló/marha
10-50 ft	28 ft - 2 hónap 31/1855	31 ft - 2 hónap 34/1855	43 Ft - 1 hónap 257/1855	41 ft - 3 hónap 569/1855	50 ft - 1 hónap 676/1855	50 ft - 6 hónap 124/1855	47 ft - 8 hónap 264/1855
51-100 ft	87 ft - 4 hónap 192/1857	80 ft - 3 hónap 35/1856	87 ft - 3 hónap 717/1855	100 ft - 6 hónap 49/1856	85 ft - 2 hónap 318/1856	100 ft - 10 hónap 11/1856	80 ft - 2 év 142/1856
101-150 ft	105 ft - 6 hónap 298/185	140 ft - 3 hónap 361/1858	nincs adat	139 ft - 5 hónap 283/1856	109 ft - 6 hónap 1/1855	145 ft - 1 év 10/1857	124 ft - 2 év 96/1857
150 FT felett	300 ft - 6 hónap 22/1857	281 ft - 4 hónap 152/1859	nincs adat	221 ft - 6 hónap 200/1859	356 ft - 3 hónap 125/1858	363 ft - 3 év 147/1857	310 ft - 5 év 287/1856

Forrás: Saját szerkesztés a HBML anyagai alapján (2019)

Ugyan ez a tendencia figyelhető meg az élet-és testi épség ellen bűncselekmények esetében is. A törvény értelmében megkülönböztethetjük a gyilkosságot és az emberölést, befejezett gyilkosság esetére halálbüntetést írt elő a törvény, míg a részesek és kísérlet alap esetében 5-10 évig terjedő súlyos szabadságvesztést, minősített esetekben pedig 10-20 évig terjedő szabadságvesztést szabhatott ki a bíróság.⁶ Annak ellenére tehát, hogy alapesetben minden gyilkosnál halálbüntetést kellett volna kiszabni, a gyakorlatban mégis csak 2 esetben került megállapításra, és jellemzően csak a rablás, gyűjtogatás közben több ember életét követelő esetekben szabták ki. Ez pedig így teljesen egybevág a korábbi gyakorlattal, hiszen rendi jogunkban is már csak a megégetés illetve rabgyilkosságok esetében alkalmazták a halálbüntetést. (*Bató, 2012.*) A többi esetben a rendkívüli enyhítési jogot felhasználva jellemzően 10-15 évi szabadságvesztést szabtak ki, csupán már egy-egy meglévő enyhítő körülmény fennállta esetében is. Ugyanez volt a helyzet az emberölés esetében is, ahol a törvényben előírt büntetési tétellel szemben (10-15 év) jellemzően az enyhítő körülményekre hivatkozva 3-5 évi

⁶ §. 140. Todtschlag. Wird die Handlung, wodurch ein Mensch um das Leben kommt (§. 134), zwar nicht in der Absicht, ihn zu tödten, aber doch in anderer feindseliger Absicht ausgeübt, so ist das Verbrechen ein Todtschlag.

büntetést szabtak ki. A törvény ellenére a legszembetűnőbb alacsony büntetések a csecsemőgyilkosság, gyermekölés, magzatelhajtás eseteiben figyelhető meg. Ezekben az esetekben ugyanis nagyon nagy jelentőséget tulajdonítottak a személyes körülményeknek, annak, hogy a hajadon anya csak a szégyen elkerülése végett követte el a bűncselekményt, általában, ha az anyának dolgoznia kellett, akkor enyhítő körülményként vették figyelembe, hogy így nem volt tőle elvárható, hogy gyermekét állandó szemmel tartsa. Sőt még olyan eset is előfordult, hogy az anya, amikor a vízbe fojtotta betegen született gyermekét, akkor azzal mentették ki, hogy csak végső elkeseredettségében tette, ugyanis mivel férje elhagyta, és neki dolgoznia kellett, így senkitől sem volt elvárható, hogy a beteg gyereket gondozza. (MNL HBML – IV. B. 156/d. 13. doboz 579/1855.) Ezeket az eseteket egyébként zömében életbiztonság elleni vétségnek minősítik, és az anyát felmentik a gyermekgyilkosság vádjáról, így pedig különösen alacsony, pár hónapos büntetések kerülnek kiszabásra.

Ugyancsak kirívóan alacsony büntetések jellemzik a súlyos testi sértés bűncselekményeket is - ahol a büntetés kiszabásánál a meghatározó körülmény a gyógyulás tartama lesz, a legfeljebb húsz napig tartó súlyos testi sértés alapesetében hat hónaptól egy évig terjedő szabadságvesztést, míg a harminc napig tartó gyógyulás, életveszélyt okozó sérülések esetében 1-5 évig terjedő szabadságvesztést lehetett kiszabni. Maradandó sérülést okozó testi sértés esetében pedig 5-10 évig terjedő szabadságvesztés kiszabását írta elő a törvény.⁷ A gyakorlatban azonban leginkább az alapesetben 2-3 hónapig tartó, de itt nem ritka a rövidebb ideig tartó, pár hetes büntetés sem. Minősített esetben pedig 6 hónapig tartó büntetést szabtak ki a leggyakrabban. Gyakran veszik figyelembe enyhítő körülményként, hogy az eset kocsmában, bortól felhevült állapotban történt, hogy esetleg a sértett volt a kezdeményező fél, vagy, hogy közönséges emberi érzelmek ragadták el. Viszont itt is súlyosan ítélik meg azt, aki már visszaeső volt, és többször követett el erőszakos bűncselekményt. Egy 1855-ös ügyben, ahol hivatkoztak a régi gyakorlat alkalmazására, mivel az kevésbé szigorú, a kilenc vádlottnak nem is szabott ki büntetés a bíróság, úgy érvelt, hogy a költségek megfizetése, elegendő büntetésnek látszott.

6. táblázat: Büntetések mértéke az élet- és testi épség elleni bűncselekményeknél

Ítélet / Bűncselekmény	Emberölés	Gyermekgyilkosság	Gyermek kitétel	Gyermekölés	Gyilkosság	Gyújtogatás	Súlyos testi sértés	Összesen
1 hónap vagy alatta				1		2	31	34
2-3 hónap							39	39
4-6 hónap							48	48
7-12 hónap	3						26	29
1,5 év							3	3
2 év	13	2	1			3	8	27
3 év	3						2	5
5 év	9	2			1	2		14
6 év	1							1
7 év	1							1
10 év	2				1	1		4
15 év					1			1
Felmentés	4	1			2	8	10	25
Halálbüntetés					1	1		2
Összesen	36	5	1	1	6	17	167	233

Forrás: Saját szerkesztés a HBML anyagai alapján (2019)

7 §. 154. Strafe. Die Strafe des in den §§. 152 und 153 bestimmten Verbrechens, ist Kerker von sechs Monaten bis zu einem Jahre, der aber bei erschwerenden Umständen bis auf fünf Jahre auszudehnen ist.

És végül röviden, hogy hogyan is nézett ki az elkövetői kép a neoabszolutizmus időszakában. Minden egyes ügyben, amikor megnevezték a vádlottat, akkor a neve mellett feltüntették a személyes adatait is méghozzá, hogy hány éves volt, milyen vallású, családi állapotát, gyermekei számát, hogy írástudó volt-e, volt-e vagyona, hogy volt-e már korábban büntetve, illetve a foglalkozását. Így elég pontos statisztikai adatokat lehet kimutatni korszak kriminalitásáról. Általánosságban jellemző volt, hogy az elkövetők közül a férfi-női megoszlás az 80-20 % alakult, női elkövető jellemzően a kis értékű lopások körében volt jellemző, itt legtöbbször, mint házi cseléd követték el a bűncselekményeket, és jellemzően súlyosító körülményként értékelték, hogy gazdája kárára követte el a bűncselekményt, míg enyhítő körülménynek számított, a nyomasztó szegénység, ha a kár megkerült, és hogy megtartóztatta magát a nagyobb kár bekövetkeztétől. Illetve természetesen az olyan bűncselekményeknél, amik jellegükben fogva női elkövetőt feltételeztek leginkább, így a magzatelhajtás, csecsemőgyilkosság eseteiben, itt mint már említettem nagyon meghatározó volt az akkori társadalmi nézet, és a hajadon nőket, akik „csak” a szegényen elkerülése végett cselekedtek, igen enyhén büntették.

A kor az jellemzően enyhítő körülménynek számított, az osztrák törvénykönyv 20 éves kort határozott meg, amit figyelembe lehetett venni enyhítő körülményként, de a gyakorlat egységesen 22 éves korig fiatalnak minősítette az elkövetőket, és figyelembe vette a büntetés megállapításakor. Az elkövetők átlagéletkora: 30,6 év.

Vallás: Az elkövetők zömében reformátusok voltak, 75%-t tettek ki, de ez Debrecen lévén nem is meglepő, ezen kívül nagyobb számban fordultak még elő a római katolikusok (10%) illetve nagyobb számban találok még az izraelitákkal. A vallásnak a büntetékiszabás szempontjából nem volt jelentősége, ugyanígy a foglalkozásnak sem.

A családi állapot és a gyermekek száma viszont már jelentősen értékelésre került, a fentiekből is kiderült, hogy a leggyakrabban az alanyi enyhítő körülményeket vették figyelembe, így a gyermekek léte, és száma egyértelműen enyhítő körülménynek számított. Sokszor azért is alkalmaztak viszonylag rövid idejű büntetést, már amit még a törvényi keretek engedtek, mert az elkövető elzárása esetén nem tudna az otthon lévő gyerekekről, családjáról gondoskodni.

Az elkövetők többségében vagyontalanok voltak, ez a büntetékiszabáson többféleképpen került értékelésre, enyhítő körülménynek számított a nyomasztó szegénység, és az, ha a kárt meg tudta téríteni, legalább részben. De súlyosítónak számított az, ha vagyontalansága miatt nem volt képes kártérítésre, ezt a súlyosító körülményt azonban viszonylag ritkán vették figyelembe.

Az elkövetők többsége természetesen írástudatlan volt, ez a körülményt így közvetlenül nem vették figyelembe, de szinten minden egyes ügyben enyhítő körülményként jelentkezett a vádlott neveletlensége, illetve egyes bűncselekményeknél, mint pl. a hivatali sikkasztásnál, ahol az elkövetők nagy számban írástudók voltak, ott súlyosító körülményként került értékelésre a vádlott műveltsége, amivel fel tudta volna mérni cselekménye következményeit.

Különösen meghatározó volt még a vádlott előéletének figyelembevétele is, ez az arány 88-12% alakult a büntetlenek és a büntetettek között. Itt is szinte minden egyes esetben enyhítő körülményként veszik figyelembe azt, ha valaki büntetlen, fedhetetlen előéletű volt, illetve ha egyébként is közbecsülésnek örvendett. Ezt annak ellenére teszik meg, hogy a törvénykönyv nem tartalmazta, mint enyhítő körülményt, a gyakorlatban azonban feltehetőleg a szokásjogban kialakult mintára következetesen alkalmazzák. Az pedig, ha valaki büntetett előéletű volt, azt súlyosító körülményként értékelték, az is jellemző volt a gyakorlatra, hogy ha valaki visszaeső volt, akkor különösen súlyos büntetést kapott, legtöbbször csak esetükben kerül sor 1 év fölötti büntetésre, persze az emberölés esetei mellett, így ennek a súlyosító körülménynek kiemelt szerepe volt a többivel szemben.

Összegzés

Összességében tehát elmondható, hogy az osztrák Büntetőtörvénykönyv rendelkezéseit a bíróság következetesen alkalmazta, tényleg hozzájárult a gyakorlat egységesítéséhez, illetve alkalmazása által az ítéletek is nagyon modern képet tükröznek. Azonban az is megfigyelhető, hogy talán maguk a bírók is túlságosan szigorúnak gondolták a törvényben felállított büntetési tételeket, így a gyakorlatot igyekeztek a régi szokásjog alapján kialakult mértékhez igazítani. Az esetek elemzéséből látható, hogy a bíróságok nagyon gyakran, az ügyek 70%-ban szabtak ki törvényi minimum alatti büntetést, és igen gyakran alkalmazták a rendkívüli enyhítés jogát. Az alacsonyabb büntetést legtöbbször az enyhítő körülményekre hivatkozva szállították le. Szerepük tehát a büntető eljárás során igen nagy volt, hiszen

e körülményekre hivatkozva igyekeztek a régi szokásnak megfelelő mértékű büntetést kiszabni. Így megállapítható, hogy a megváltozott körülmények arra indikálták a korszak bíróját, hogy olyan körülmények is figyelembe vegyenek a büntetéskiszabás során, amelyet még a klasszikus iskola tanaira épülő Csemegi- kódex nem tartalmazott. Így ítéleteikben már a modern kor büntetőjogának elemei is megjelentek, melyek ugyan tudományos szinten ekkor már léteztek, de törvényi szinten való kodifikálásukra csak a későbbiekben kerülhetett sor. Így megállapítható, hogy a XIX-XX. század büntető joggyakorlata és a kodifikáció eredményei, ha nagyobb időrendi kitérőkkel is, de szükségképpen kiegészítették egymást. Ugyanakkor remek példa arra is a megjelölt korszak, hogy a bíróságok nem ragaszkodtak tehát feltétlenül a törvény szövegéhez, hanem mindig a fennálló társadalmi viszonyokhoz és követelményekhez próbálták igazítani a hazai bírói gyakorlatot.

Irodalomjegyzék

1852. évi Osztrák Büntetőtörvénykönyv - Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Uebertretungen. (1852, Österreich) - 1852. évi május 27.-i pátens
- Barna A. (2015): *Az állam elleni bűncselekmények szabályozása a 19. századi Magyarországon, különös tekintettel a büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi 5. törvénycikk előzményeire és megalkotására*, Universitas-Győr Nonprofit Kft. Győr, 2015.
- Bató Sz. (2003): *A magzatelhajtás tényállása az osztrák és a magyar jogtudományban a Theresianától 1848-ig* In. Acta Jur. et Pol. Szeged 2003/63/2.
- Bató Sz. (2012): *Mert az ördög velem volt – Élet elleni bűncselekmények a 19. század első felében*, L' Harmattan, Budapest, 2012.
- Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú Bihar Megyei Levéltár (MNL HBML) IV. B. 156/d. 9-31. doboz
- Nagy S. (1990): *A hajdúkerületi törvényszék büntetéskiszabási gyakorlata lopás miatt indított bűnügyekben 1757-1850*, In. Hajdúsági Múzeum évkönyve, 1990. 7. szám 67-115.
- Pápai-Tarr Á. (2017): *Gondolatok a büntetéskiszabás néhány elméleti és gyakorlati kérdéséről*, Pro Futuro – A Jövő Nemzedékek Joga 2017 : 1 pp. 11-25., 15 p.
- Papp L. (2014): *A rendes bírósági szervezet változásai Magyarországon 1849-1861 között*, In. Forum: Acta Juridica et Politica, 4: 1 pp. 157-167., 11 p. 2014.
- Tóth J. Z.(2008): *A halálbüntetés írottjogi szabályozása Magyarországon a felvilágosodástól a Csemegi-kódexig* In. De iurisprudencia et iure publico, 2008. 3. sz. 96.